

М.О. Мягков*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗДІЙСНЕННЮ ВИБОРЧОГО ПРАВА

Розбудова правової, демократичної держави стала найважливішим напрямком розвитку українського суспільства в останні роки. Упродовж невеликого терміну створені умови для розвитку економіки на ринкових засадах господарювання, запроваджені нові демократичні процедури функціонування владних структур, прийнято чимало законодавчих актів у відповідності до міжнародних стандартів. Але, як бачиться, подальший економічний та соціальний розвиток без політичної стабілізації буде вельми складним. Фундаментом і основною базою такої політичної стабілізації є легітимні демократичні вибори.

Ст. 1 Конституції визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Принциповою ознакою реального демократизму держави є досягнутий у ній рівень народовладдя, тобто те, наскільки встановлені національним законодавством процедури виявлення та здійснення волі народу можуть реально впливати на управління справами держави й суспільства.

Невід'ємною частиною демократичних виборів є відповідні суб'єктивні виборчі права. Згідно із ст. 38 Конституції України, громадяни мають право вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Але закріплення цих основних політичних прав у Основному Законі не є показником їх забезпеченості. Державі потрібен ефективний механізм юридичної відповідальності за порушення прав та свобод громадян.

Вибори до Верховної Ради України у 2002 році та вибори Президента України у 2004 році продемонстрували важливість боротьби із правопорушеннями під час виборчого процесу.

Основною метою даної статті є висвітлення проблем застосування кримінального законодавства України у частині охорони вільного виборчого права громадян та визначення можливих напрямків їх вирішення.

Методологічною основою даного дослідження є фундаментальні положення теорії кримінального права, зокрема, роботи П.П. Андрушка, С.В. Бородіна, Я.М. Браїніна, С.Б. Гавриша, Р.Р. Галіакбарова, В.К. Глістіна, С.Г. Коржанського, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, П.С. Матишевського, В.О. Навроцького, С.С. Яценка, так і роботи, присвячені вивченню феномену прав людини в цілому, в тому числі виборчих прав, серед останніх, зокрема роботи С.Д. Князева, А.П. Груздева, А.М. Красікова, Є.І. Кузнецова, С.Я. Лихової, М.І. Мельника, М.І. Хавронюка та ін.¹

Автор також спирається на результати кримінологічного дослідження правозастосовчої практики судів загальної юрисдикції при розгляді скарг суб'єктів виборчого процесу по виборах

© Мягков М.О., 2005

* ад'юнкт Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України

¹ Див. напр.: Красиков А.Н. Уголовно-правовая охрана политических, гражданских и иных конституционных прав и свобод человека и гражданина в России. — Саратов: Издательство Саратовского университета, 2000. — 104 с.; Князев С.Д. Уголовная ответственность за нарушение избирательных прав и права на участие в референдуме // Журнал российского права. — 2001. — № 2; Груздева А.П. Понятие и некоторые формы проявления преступлений совершаемых в условиях избирательного процесса (криминологический анализ) // Следователь. — 1999. — № 12; Лихова С.Я. Окремі питання вдосконалення кримінально-правових норм щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян України // Науковий вісник Юридичної Академії Міністерства внутрішніх справ. — 2002. — № 3. — С. 134-140; Лихова С. Етапи розвитку законодавства про охорону виборчих прав громадян // Право України. — 2003. — № 1; Лихова С. Кримінально-правова охорона виборчих прав громадян за новим КК України // Право України. — 2002. — № 2.

народних депутатів України в 2002 році. Для підтвердження актуальності розглядуваного питання, бачиться доцільним навести основні положення зазначеного дослідження.

У 2002 році відбулися вибори народних депутатів України, депутатів місцевих рад і сільських, селищних та міських голів. З одного боку, ця подія стала показником реалізації громадянами їх виборчих прав. Але, з іншого, у засобах масової інформації повідомлялось про численні правопорушення під час виборів та проведення передвиборної агітації, а також про скарги на протизаконні дії різних учасників виборчого процесу. Поряд з цим, інформації про факти застосування кримінального законодавства, що захищає виборчі правовідносини від найбільш суспільно-небезпечних посягань відносно мало. Така ситуація викликає так питання. Чому, поряд з чималим рівнем виборчих правопорушень під час виборів 2002 року, факти кримінальної відповідальності за порушення виборчих прав громадян мають поодинокі випадки? Чим це обумовлено: тим, що дійсно мало було скоєно перешкоджань здійсненню виборчого права, чи тим, що з яких-небудь причин не застосовується відповідне кримінальне законодавство?

Проблема кримінологічного дослідження була визначена як протиріччя між належною реалізацією юридичних норм, що передбачають ознаки кримінального перешкоджання здійсненню виборчого права та реальною ситуацією, яка характеризується відносно численною кількістю скарг на порушення виборчих прав громадян, і лише поодинокими випадками фактів реалізації кримінальної відповідальності.

Кримінологічне дослідження проводилось методом вивчення офіційно виданих у збірниках рішень судів.

Під час дослідження було вивчено 179 рішень Верховного Суду України, а також 274 рішення апеляційних судів загальної юрисдикції за результатами розгляду скарг суб'єктів виборчого процесу по виборах народних депутатів України в 2002 році (всього 453 документи)².

За підсумками дослідження ми отримали такі результати:

1. Абсолютна більшість скарг була подана на дії виборчих комісій різних рівнів (429 скарг). Проте, немає жодної скарги на дії конкретного голови чи іншого члена виборчої комісії.

2. У деяких фабулах судових справ вбачаються формальні ознаки кримінально-карних діянь (46 епізодів). Зокрема, згадуються конкретні способи перешкоджання здійсненню виборчого права, що передбачені ч. 1 ст. 157 КК України: інформація про підкуп виборців — 22 факти, про погрози — 2 факти, про насилля — жодного факту, про обман — 16 фактів, про застосування інших способів — 6 фактів.

3. За результатами розгляду скарг суди не порушили жодної кримінальної справи, а в резолютивних частинах рішень лише у трьох випадках суд поставив питання про перевірку правоохоронними органами діянь конкретних осіб на наявність ознак злочину.

Таким чином, бачимо, що кримінально-правовий механізм захисту виборчих прав громадян є недостатньо ефективним. Вказане дає змогу припустити, що ст. 157 КК України, яка передбачає відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого права є не зовсім досконалою.

За матеріалами дисертаційного дослідження Л.П. Медіної, всього у 2001 році за ст. 128 КК України 1960 р. було засуджено 2 особи, у 2002 році за ст. 158 КК України 2001 р. було засуджено 17 осіб. За іншими статтями, які містять юридичні склади злочинів проти виборчих прав, взагалі особи не засуджувались.³ Звернемо увагу, що особи не засуджувались, зокрема, за ст. 157 КК України (Перешкоджання здійсненню виборчого права).

На жаль, на момент написання цієї статті правозастосовча практика по розгляду скарг

² Збірник рішень судів за результатами розгляду скарг суб'єктів виборчого процесу по виборах народних депутатів України в 2002 році. — К.: Центральна виборча комісія, 2002. — 591 с.;

³ Медіна Л.П. Кримінально-правова характеристика злочинів проти виборчих прав громадян України (ст.ст. 157, 158, 159 КК України): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. — К., 2004. — С. 9.

суб'єктів виборчого процесу під час виборів Президента України 2004 року неузagalьнена, що значно ускладнює її методичне кримінологічне дослідження.

Утім, як відомо, 3 грудня 2004 року Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України, приймаючи рішення щодо другого туру виборів Президента України дійшла висновку, що порушення принципів виборчого права, передбачених ст.ст. 38, 71, 103 Конституції України, та засад виборчого процесу, визначених ч. 2 ст. 11 Закону України "Про вибори Президента України" унеможливає достовірно встановити результати дійсного волевиявлення виборців в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі⁴.

Верховним Судом України, також була прийнята окрема ухвала, в якій вказується, що значна частина порушень допущена самою ЦВК, іншими суб'єктами виборчого процесу або владними органами внаслідок пасивної поведінки ЦВК чи окремих її членів. Також, Верховним Судом України, було встановлено, що під час повторного голосування мали місце масові порушення виборчих прав всіх суб'єктів виборчого процесу шляхом неконтрольованого використання відкритих посвідчень, примушення працівників підприємств, установ та організацій, в тому числі і державних службовців, до голосування через відкриті посвідчення; організованих переміщень великих груп виборців для проведення голосування з одних регіонів у інші. Про наявність таких порушень та їх поширеність під час проведення виборів оперативного інформували ЗМІ, офіційні спостерігачі, виборці. Проблемність цього питання засвідчена прийняттям Верховною Радою України перед повторним голосуванням змін до чинного Закону України "Про вибори Президента України"⁵. Зазначена окрема ухвала Верховного Суду України була надіслана, зокрема, Генеральному прокурору України для відома і відповідного реагування.

На своєму офіційному веб-сайті Генеральна прокуратура України 24 січня 2005 року повідомила, що "з огляду на підвищену увагу суспільства до стану розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями виборчого законодавства, повідомляє, що у провадженні слідчих органів прокуратури України перебуває 139 кримінальних справ вказаної категорії. Наразі до суду для розгляду по суті вже направлено 18 таких кримінальних справ"⁶. Треба наголосити, що зазначені кримінальні справи порушені за фактами різних видів злочинів, зокрема, за злочини у сфері службової діяльності. Натомість, на момент написання статті інформація про засудження осіб за ст. 157 КК України відсутня.

Таким чином, виникає питання про місце кримінально-правового механізму захисту вільного виборчого права, яке охороняється ст. 157 КК України.

Велика кількість виборчих правопорушень і поодинокі випадки притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти виборчих прав громадян, на нашу думку, вказує на не достатню ефективність відповідного кримінально-правового механізму. Як бачиться, не останньою причиною такого становища є недосконалість ст. 157 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого права. На це неодноразово вказувалося в науковій літературі.⁷ Деякі питання невідомості зазначеної кримінально-правової

⁴ Офіційний веб-сайт Верховного Суду України: <http://www.scourt.gov.ua/clientd/vs.nsf>.

⁵ Там само.

⁶ Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України: <http://www.gp.gov.ua/ua/news.html>.

⁷ Див.: Лихова С. Кримінально — правова охорона виборчих прав громадян за новим КК України. // Право України. — 2002. — № 2; Медіна Л.П. Виборчі права громадян України як об'єкт злочину // Вісник прокуратури. — 2003. — № 11. — С. 36-41; Кальченко С. Деякі аспекти розгляду в судовому порядку справ, що стосуються виборів народних депутатів України // Юридичний журнал. — 2002. — № 5. — С. 90-96; Кальченко С. Проблеми встановлення в судовому порядку фактів порушення законодавства про вибори народних депутатів // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Вибори і референдуми в Україні: законодавче забезпечення, проблеми реалізації та шляхи вдосконалення». Київ, 13-15 листопада 2002 року (доповіді, виступи, рекомендації). — К.: Нора-друк, 2003. — С. 263; Готін О.М. Про деякі чинники невідомості кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти виборчих прав громадян // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Вибори і референдуми в Україні: законодавче забезпечення, проблеми реалізації та шляхи вдосконалення». Київ, 13-15 листопада 2002 року (доповіді, виступи, рекомендації). — К.: Нора-друк, 2003. — С. 290.

норми досліджувалися Л.П. Медіною⁸. Але, відповідно до поставленої мети цієї статті ми висловлюємо власне бачення проблеми кримінальної відповідальності за перешкодження здійсненню виборчого права.

Частина 1 ст. 157 КК України викладена таким чином: “Перешкодження насильством, обманом, погрозами, підкупом або іншим чином вільному здійсненню громадянином права обирати та бути обраним Президентом України, народним депутатом України, депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом місцевої ради чи сільським, селищним, міським головою, вести передвиборну агітацію”.

Формально-юридичний та кримінологічний аналіз вказаної кримінально-правової норми дає підстави вважати, що її застосування ускладнене сукупністю юридичних чинників. Серед них можна вказати такі.

По-перше, бачиться не достатньо конкретною категорія “вільне здійснення”, що застосована при викладенні диспозиції ч. 1 ст. 157 КК України. Термінологічно “вільний” — це такий, який нічим не обмежується, якому ніхто, ніщо не заважає, якому ніщо не стоїть на перешкоді, якого ніщо не стримує, який здійснюється легко, без труднощів⁹, а “здійснювати” — втілювати в життя, робити що-небудь дійсним, реальним¹⁰. Як бачиться, це надає можливість трактувати поняття “вільне здійснення” у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні, це лише фізичні дії особи, які нічим не обмежуються, а у широкому — це також і формування волі по вчиненню певних дій, якому ніщо не заважає.

Відповідно до наведених положень і тексту ч. 1 ст. 157 КК України, перешкодження “вільному здійсненню” виборчого права можна розуміти як перешкодження вільним діям громадянина по обираю, обранню його на певну виборчу посаду і веденню передвиборної агітації, або перешкодження вільному формуванню волі громадянина та її вільне виявлення при голосуванні, при вирішенні питання про висунення кандидатом на виборчу посаду, при веденні передвиборної агітації.

Треба зазначити, що у виборчому законодавстві при гарантуванні вільних виборів зазначається, що виборцям забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні, застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному волевиявленню виборця, забороняється (ч. 1 та ч. 2 ст. 6 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про вибори Президента України” від 18 березня 2004 року; ч. 1 та ч. 2 ст. 6 Закону України “Про вибори народних депутатів України” від 25 березня 2004 року; ст. 6 Закону України “Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” від 6 квітня 2004 року).

Таким чином, можна констатувати, що при юридичному описуванні однакових явищ у ст. 157 КК України, яка носить бланкетний характер, законодавцем використана менш конкретна термінологія, ніж у виборчому законодавстві.

По-друге, категорія “вільне здійснення”, у поєднанні із передбаченими у диспозиції способами перешкодження, робить визначення складу злочину “розмитим”. Тобто, складно відокремити злочинне діяння від незлочинного. Таке положення обґрунтовується наступним.

Не приділяючи увагу визначенню понять “насильство”, “погрози”, “підкуп” та “обман”, зауважимо, що як способи перешкодження здійсненню виборчого права, вони були предметом

⁸ Див.: Медіна Л.П. Кримінально-правова характеристика злочинів проти виборчих прав громадян України (ст.ст. 157, 158, 159 КК України): Дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. — К., 2004. — С. 123-198.

⁹ Словник української мови. Том 1. / Редактори П.С. Васильєва, М.М. Друченко, В.Є. Дудко та ін. — К.: Наукова думка. — С. 674.

¹⁰ Словник української мови. Том 3. / Редактори П.С. Васильєва, М.М. Друченко, В.Є. Дудко та ін. — К.: Наукова думка. — С. 541.

розгляду окремих науковців.¹¹ Як бачиться, основними чинниками “розмитості” розглядуваного складу злочину є не послідовне застосування законодавцем терміну “підкуп” у кримінальному і виборчому законодавстві, а також вживання у контексті диспозиції категорії “іншим чином”.

Непослідовність вживання законодавцем терміну “підкуп” проявляється у наступному. Підкуп — є способом перешкодження вільному здійсненню громадянином виборчого права, тобто способом вчинення злочину передбаченого ст. 157 КК України. Поряд з цим, у виборчому законодавстві термін “підкуп” вживається як порушення виборчої дисципліни. Так, у ч. 6 ст. 64 Закону України “Про вибори Президента України” від 18 березня 2004 року визначається, що “надання виборцям грошей чи безоплатно на пільгових умовах товарів, послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерей, що супроводжуються закликами або пропозиціями голосувати чи не голосувати за певного кандидата або згадуванням його імені, вважається підкупом виборців”. Подібні визначення терміну “підкуп” надають і автори науково-практичних коментарів до Кримінального кодексу України. Наприклад В.О. Навроцький під підкупом розуміє схилення до прийняття бажаного рішення в ході виборів шляхом надання безплатно чи на пільгових умовах товарів, послуг, цінних паперів, грошей, кредитів, лотерей, інших матеріальних цінностей¹². Утім, відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 56 того ж Закону, Центральна виборча комісія оголошує попередження кандидату на пост Президента України та партії (блоку), яка його висунула у разі встановлення судом у порядку, встановленому законом, факту підкупу виборців або членів виборчих комісій кандидатом на пост Президента України, його довіреною особою, посадовою особою партії (блоку), яка його висунула, — іншою особою.

Таким чином, можна зробити висновок про невідповідність кримінального і виборчого законодавства.

Щодо вживання у контексті диспозиції ч. 1 ст. 157 КК України терміну “іншим чином”, у поєднанні із згадуваною категорією “вільне здійснення”, вважаємо за необхідне вказати на наступне.

По-перше, деякі діяння, що можуть бути способами перешкодження вільному здійсненню виборчих прав утворюють склади адміністративних правопорушень. Наприклад, публічні заклики або агітація за бойкотування виборів Президента України або народного депутата, опублікування або поширення неправдивих відомостей про кандидата в Президенти України або в депутати, а так само агітація за або проти кандидата у день виборів утворюють склад адміністративного порушення, передбаченого ч. 1 ст. 186² Кодексу України про адміністративні порушення.¹³ Таким чином може утворюватися конкуренція кримінального і адміністративного законодавства.

По-друге, якщо у терміні „вільне здійснення виборчого права” розуміти вільне формування волі громадянина та її вільне виявлення при голосуванні, то вплив на волю громадянина може виражатися, наприклад, в умовлянні голосувати за чи проти певного кандидата. Тобто, в умовах

¹¹ Див.: Хахуда Ю. Насильство як спосіб перешкодження здійсненню виборчого права // Право України. — 2003. — № 4.; Кальченко С. І знову підкуп...Окремі аспекти нової редакції Закону України «Про вибори Президента України.» // Юридична газета. — 2004. — 21 квітня.; Готін О.М. Про деякі чинники недієвості кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти виборчих прав громадян // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Вибори і референдуми в Україні: законодавче забезпечення, проблеми реалізації та шляхи вдосконалення». Київ, 13-15 листопада 2002 року (доповіді, виступи, рекомендації). — К.: Нора-друк, 2003.; Лихова С.Я. Окремі питання вдосконалення кримінально-правових норм щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян України // Науковий вісник Юридичної Академії Міністерства внутрішніх справ. — 2002. — № 3.

¹² Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. — К.: Товариство “Знання”, КОО, 2000, — С. 307. Див. також: Уголовный кодекс Украины: научно-практический комментарий / Отв. ред.: В.И. Шкардун, С.С. Яценко: 5-е изд., доп. — К.: А.С.К., 1999. — С. 487; Див. також: Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — К.: Каннон, А.С.К., 2002. — С. 376.

¹³ Див.: Кодекс України про адміністративні порушення з постатейними матеріалами: Станом на 1 січня 2001 року / Відп. ред. Е.Ф. Демський. — К.: Юрніком Інтер, 2001. — С. 728-729.

формального складу злочину, передбаченого ст. 157 КК України, злочинним перешкоджанням вільному здійсненню виборчого права формально можна вважати будь які дії, що впливають на волю громадянина при вирішенні ним питань про використання своїх виборчих прав, про надання переваги певному кандидату тощо. Тому, під ознаки розглядуваного складу злочину формально підпадає, наприклад, законна передвиборча агітація, що є абсурдним.

Отже, можна зробити висновок про недосконалість диспозиції, що викладена у ч. 1 ст. 157 КК України та визначає злочинне перешкоджання здійсненню виборчого права. Як бачиться, це є одним з основних чинників недостатньої ефективності кримінально-правової охорони виборчих прав громадян.

На наш погляд, також не зовсім досконалою є ч. 2 ст. 157 КК України — “Ті ж самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії або іншою службовою особою із використанням влади або службового становища”. З такого формулювання випливає, що член виборчої комісії виступає службовою особою. На це вказує словосполучення “або іншою” між термінами “член виборчої комісії” і “службова особа”. Але, якщо виходити із визначення службової особи, що вказане у примітці ст. 364 КК України, то абсолютна більшість членів виборчих комісій такими не є. Це обумовлено правовим статусом члена виборчої комісії, що визначається виборчим законодавством. Службовими особами є лише члени Центральної виборчої комісії України та члени інших виборчих комісій лише при умові надання їм відповідних службових повноважень колегіальним рішенням цієї комісії. Але надання таких повноважень одному члену виборчої комісії не є розповсюдженим. Натомість, всі службові функції організаційно-розпорядчого та адміністративно-господарського характеру виборча комісія, відповідно до виборчого законодавства, здійснює колегіально.

Отже, викладення частини другої розглядуваної кримінально-правової норми потребує уточнення в частині визначення співвідношення термінів “член виборчої комісії” і “службова особа”.

Крім того, викликає певні сумніви можливість практичного застосування ч. 3 ст. 157 КК України, яка передбачає настання наслідків перешкоджання здійсненню виборчого права у вигляді впливу на результати голосування або виборів. Як бачиться, дещо складним є встановлення причинного зв'язку між передбаченими злочинними діями і впливом на результати голосування або виборів, тому, що на такі результати впливає чимало різноманітних чинників і дуже важко з'ясувати що саме спричинило вплив на фактичні результати виборів або голосування. Але цілком можливим є встановлення причинного зв'язку на місцевих виборах. Наприклад, коли керівник великого підприємства під погрозою звільнення з роботи вимагає від робітників голосувати за певного кандидата, а робітники цього підприємства складають значну кількість виборців на даних виборах.

Таким чином, не є досконалою і третя частина розглядуваної статті кримінального закону. З огляду на те, що вона утворює матеріальний склад злочину, бачиться важливим викладення її у такій формі, якій була б властива більша ступінь практичності. Тобто, щоб визначення причинного зв'язку між злочинними діями і суспільно-небезпечними наслідками було б явним.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки.

Поряд із наявною проблемою боротьби із злочинами проти виборчих прав громадян, стаття 157 КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання вільному здійсненню виборчого права, є не достатньо ефективною. Основною причиною цього, на наш погляд, є недосконалість викладення зазначеної норми у кримінальному законі. У ч. 1 ст. 157 КК України це проявляється у вживанні оціночного поняття “вільне здійснення”, а також в закріпленні деяких способів вчинення злочину, як-от, “підкуп” та “іншим чином”, тлумачення яких у контексті диспозиції розглядуваної норми та з огляду на виборче законодавство, бачиться

суперечливим. У другій частині зазначеної статті кримінального закону член виборчої комісії визначений як службова особа, що в абсолютній більшості випадків не відповідає дійсності, а в третій частині — є проблемним визначення причинного зв'язку між злочинними діями і суспільно-небезпечними наслідками.

Таке становище обумовлює необхідність вдосконалення кримінального і виборчого законодавства для підвищення його ефективності у гарантуванні вільного виборчого права громадянина. Можливими напрямками у вирішенні зазначеної проблеми, бачаться наступні:

- 1) розробка, та внесення відповідних змін до кримінального законодавства, складу злочину, в якому би не використовувалися оціночні поняття, як-от “вільне здійснення”, та була б врахована особливість виборчих правовідносин при закріпленні можливості вчинення злочину “іншим чином”;
- 2) розробити положення та внести відповідні зміни до виборчого та кримінального законодавства, які б відмежували кримінальний підкуп виборців від не кримінального;
- 3) із ч. 2 ст. 157 КК України після слів “членом виборчої комісії або” виключити слово “іншою” перед словами “службовою особою”;
- 4) розробити третю частину вказаної статті таким чином, щоб причинний зв'язок між злочинними діями і суспільно-небезпечними наслідками був явним, та внести відповідні зміни до кримінального закону.

В умовах підвищеного інтересу суспільства до виборчого процесу, впровадження ефективного механізму кримінально-правової охорони вільного виборчого права є необхідною умовою подальшої політичної стабілізації. Запропоновані рішення, на нашу думку, можуть бути корисними у подальшому дослідженні проблем кримінальної відповідальності за перешкоджання здійсненню виборчого права, а також при вдосконаленні кримінального та виборчого законодавства.

